

pusztán a tényt, állami fennállásunk e tényét hangoztatva, örökéletűnek hittük magunkat, elbizakodtunk. Ez így nem maradhat. Igenis akarnunk kell fennmaradásunkat, akarnunk kell megerősödésünket, bízunk kell abban, hogy ennek a nemzetnek még hivatása van éppen ezen a földön; enélkül az akarat nélkül nem állhatunk meg, enélkül a bizalom nélkül nem fejlődhetünk ki, — de értsük meg, hogy így nem maradhatunk, ahogyan, amilyenek eddig voltunk, hanem megismerve önmagunkat, értékünket és fogyatkozásunkat, tisztultabb látással, helyzetünkhöz állandóan alkalmazkodva, valamennyiünknek dolgoznunk is kell fennmaradásunkon és kifejlődésünkön.

Az események rohannak — ezt halljuk ezerszer. Milyen szörnyűség ebben a rohanásban tétlen és rémült aggodalommal csak várni, hogy mi lesz. És nem jut-e eszünkbe, hogy ebben az állapotunkban része van a nevelésünknek is, annak a felfogásnak, hogy ne törődjünk a nagy dolgokkal, azokat nem bízták reánk?! Látjuk, hogy a sorsunkat igenis emberek akarata igazgatja és ezzel az akarattal nem tudjuk szembe szegezni, sőt nem tudjuk békésen összeegyeztetni sem a magunk akarátát. Nem tudjuk, mert nem vagyunk tisztában azzal, hogy mit akarjunk; nem tudjuk, mert tájékozatlanok vagyunk önmagunk java és lehetőségei felől! Más embereket kell nevelnünk ezután, már mától fogva s egészen mássá kell válnunk nekünk, nevelőknek is! A nemzet benső megújulásának a mi tisztán látásunk, erős céltudatosságunk az alapfeltétele. Ebből kell végre kialakulnia olyan nevelési rendszernek, olyan művelődési politikának, amely nem engedi elkallódní erónknek egyetlen részecskéjét sem.

Enélkül hiábavaló minden óhajítás; benső megújulás csak így következhetik.

1918 okt. 26.

i. s.

Nemzetközi mozgalmak 1917-ben.

— Második, befejező közlemény. —

IV. Németország a nemzetközi mozgalomban. Német nép- és középiskolákkal szinte az egész világon találkozunk. Az ellenséges sajtó főleg ezekben látja a németek azon sikereinek eredetét, amelyeket a háború előtt idegen államokban elértek. Ezen kesereg különösen az angol és portugál sajtó (Pædag. Ért. 1917: 231. l.). 1913-ban, írja a V. Z. ápr. 17. sz., kerek 5500 külföldi német iskola volt, amelyek közül vagy 4000 (300,000 gyermekkel) az Egy. Államokra és Kanadára esik. Ugyanezen forrás szerint a németek távolról sem áldoznak külföldi iskolákra annyit, mint az ellen-

séges államok (Népt. L. 1917: 18. sz.). A bukaresti német iskolákról, különösen a főreáliskola történettanításáról ír Franze (Vergangenheit u. Gegenwart után Pædag. Ért. 1917: 228. l.); a firenzei német iskolákról Thiel M. (Monatschrift f. kath. Lehrerinnen után u. o. 1917: 229. l.). A filippopoliszi német iskolákról szóló cikkében (V. Z. dec. 21.) H. Bachmann megemlíti, hogy a német kormány 7500, az «osztrák-magyar» kormány 1600 levával járul a költségekhez. A franciák u. o. évi több 100,000 leva költséggel tartanak fenn egy-egy internátussal ellátott fiúgimnáziumot és leányiskolát, amelyek részére több mint egy millió költséggel új épületet emelnek (Népt. L. 1917: 10. sz.). A Yokohamában levő német iskola a háborús viszony ellenére zavartalanul folytatta működését és anélkül, hogy a japán kormány külön felügyeleti jogot támasztott volna. A japán középiskolákban részben évtizedek óta működő német tanerőket is meghagyták hivatalukban, amennyiben ők maguk nem kérték szerződésük felbontását (V. Z. febr. 6.). A németeknek Törökország iránti érdeklődése (l. 1917: 566. l. f.) folytatólag az idén is minden téren megnyilatkozott. Enver basa kezdeményezésére a német-török-egyesület 300 török tanulót különböző német kisvárosi kézműveseknél és iparvállalatoknál, 200 tanulót bányavállalatoknál, továbbá nagyobb számú tanulót porosz tanítóképzőintézetekben fog elhelyezni (B. T. és V. Z. febr. 19.). Ápr.-ban a török kormány azt a kívánságát fejezte ki, hogy vagy 500 fiatal, 14—16 éves, nagyobbára vagyontalan török ifjút mező-, erdő- és tejjgazdasági német üzemekben elhelyezhessen, ahol 2—3 éven keresztül szakszerű kiképzésben részesülnének. Az illetők anyagi ellátását a német körök vállalják (V. Z. ápr. 24.). Ezzel kapcsolatban írja a Pædag. Ért. (1917: 1—2. sz.), hogy a berlini német-török egyesület Németország nyilvános iskoláiban — legtöbbször a főreáliskolákon — mintegy 200 ösztöndíjas helyet alapított s e helyek száma folyton növekedőben van. Az ösztöndíjakat többször a török középiskolák volt tanulói kapják, de vannak köztük felső ipariskolai, építő-ipariskolai, kereskedelmi, művészeti, gazdasági iskolai tanulók és tanítóképzőintézeti növendékek is. A török iskolák eddig jórészt a francia közművelődés befolyása alatt álltak, mely azonban Said Halim basa volt nagyvezér tanúsága szerint részükre hamis irányt jelölt ki és a Franciaországban nevelkedett török ifjak nem bizonyultak alkalmasaknak az állami életben való közreműködésre. Ezért a török középiskolákban, ahol régebben a francia nyelv volt az egyedül uralkodó, két év óta a németet és az angolt is tanítják. A legnépesebb perai középiskolában (700 tanuló, amelyen 9 német tanerő működik, a német nyelvet már a 2. osztályban megkezdik. A Grumme berlini tanárnő vezetése alatt álló új leányközép-

iskola is ezt az elvet követi: félig török, félig német (Dr. Schmidt a *Monatschr. f. höh. Schulen* és V. Z. jún. 25.). Német tud. szakérők meghívásával; ill. tanulmányokkal találkozunk a következő esetekben: jan.-ban a török igazságügyminiszterium több tisztviselője érkezett Berlinbe tanulmányi tartózkodásra. A szász kir. statisztikai hivatal vezetője, Dr. Eng. Würzburger, hosszabb szabadságot kapott, hogy Konstantinápolyban államtitkári minőségben a török birodalmi statisztikai szolgálatot szervezze (V. Z. okt. 8. és dec. 11.). Sükri bej török közokt. miniszter dr. Schmidt német szaktanácsosának kíséretében Berlinbe érkezett (Schükri Bei in Berlin v. Habib-Edib konstantinápolyi egy mtnr., B. T. jún. 28., 325. sz. v. c.). «Utibenomásaim Németországban» c. Mehmed Dselal bej volt miniszter török és német nyelven könyvet adott ki, melyet Dr. W. Feldbaum ismertet a B. T. júl. 19:364. sz.-nak v. c.-ben. A duderstadti mezőgazdasági téliiskola igazgatóját, Kaslaut, meghívták Konstantinápolyba az ottomán veteményvizsgáló intézet központjának igazgatóságába (V. Z. ápr. 30.). — *Intézmények.* Törökországnak német barátai több mint 100,000 márkát adományoztak az ottomán birodalom éghajlati viszonyainak tanulmányozására szolgáló központi tud. intézet javára (V. Z. jan. 13.). Jan.-ban Konstantinápolyban Enver és Hakkim basa elnökllete mellett tartott értekezlet Törökország jövő közművelődési feladataival foglalkozott és egyben elhatározta, hogy Konstantinápolyban (később pedig Jeruzsálemben) hadimúzeumot állít német tervek és minta szerint. Erre a célra a török hadügyminiszterium 50,000 márkát szavazott meg (V. Z. márc. 5.). A német-török egyesület által kezdeményezett «Haus der Freundschaft» alapkövének letétele ápr. végén ment végbe nagy ünnepek mellett Konstantinápolyban (V. Z. ápr. 29.). — *Előadások, irodalom.* A Deutsch-Asiatische Gesellschaftban O. Warburg előadása «A török mezőgazdaság közép európai jelentősége» (V. Z. nov. 28.). G. Widenhauer történelmi tanulmányt közöl a német-izlám barátságáról a «Die islamische Welt» c. folyóiratban (V. Z. ápr. 24.). Berlinben Dr. M. Saadi bej szerkesztésében «Die neue Türkei» címmel német és török nyelven új képes heti folyóirat indult meg (márc. 10.) a két ország szellemi javainak kicserélése és zszurnalisztikai megszilárdítása érdekében. A müncheni Roland-Verlag «Die Welt des Islam» c. könyvsorozatot indított meg, amelynek 1. kötetét «Länder u. Menschen von Marokko bis Persien» (200 képpel) Dr. W. Ph. Schulz szerkesztette (V. Z. febr. 3.). — A török ifjak után a németek egyelőre Rigából orosz ifjakat is szándékoznak a német kézműiparban kiképezni. A kezdeményezés Lübeckből indult ki, ahol az iparkamara 1918 húsvétján óhajtja az orosz ifjakat helybeli telepekre beállítani (B. T. és V. Z. dec. 28.). Ehhez a határozat-

hoz a V. Z. jan. 8. sz. egy a harctérről érkezett nyilatkozatot közöl, mely meglepetésének ad kifejezést azon, hogy a németek a multak keserű tanulságai ellenére a háború 4. évében még szükségét érzik annak, hogy idegeneknek módot nyujtsanak arra, hogy német ipartelepeken tapasztalatokat szerezzenek. — A külföld tanulmányozása (*Auslandsstudium*, I. M. P. 1917:112. 1.) nagyot lendült Németországban s részben Ausztriában is megindult. A porosz közoktatási miniszternek jan. 24. emlékiratát «*Denkschrift über die Förderung der Auslandsstudien*», mely a képviselőház elé került, márciusban a birod. ülés elé terjesztett újabb hivatalos nyilatkozat követte, mely főleg pénzügyi okokkal magyarázza meg azt, hogy a birodalom szélesebb kezdeményezésre nem vállalkozhatott és egyelőre beérte a rokon porosz intézmények kifejlesztésével. Így a berlini egyetem keleti szemináriuma költségeit (1914-ben 334,000 márka) felerészben a birodalom, felerészben Poroszország fedezte. Egyelőre tehát a szövetséges államoknak maguknak kell erről gondoskodniok, míg a kérdésnek egységesen összefoglaló és gyökeres megoldása a háború utáni időkre várul. — A még 1915-ben Stuttgartban rendezett kiállításból (I. M. P. 1917: 112. 1.) 1917 elején véglegesen megalakult a *Deutsches Auslands-Museum* (A külföldi németiség ismeretének múzeuma, Az Ujs. és V. Z. jan. 11. megnyitás), mely a következő 5 csoportra oszlik: 1. tárgyi gyűjtemény, 2. könyvtár, 3. irattár, 4. tudakozó- és közvetítő-hivatal, 5. irod. kiadványok és előadások. Utóbb (szept.-ben) a múzeum keretén belül külön szakosztály felállítását pendítették meg a külföldi német iskolák részére. A múzeum igazgatótanácsa 1. ülését a württembergi király elnöklésével és a birod. kancellár s a szövetséges német államok kormányképviselőinek jelenlétében júl.-ban tartotta meg. Ugyanakkor Dr. P. Traeger jelentést tett a múzeum megbízásából a Dobrudsában végzett tanulmányútjáról (V. Z. júl. 10.). Az intézménynek célja a német gazdaság, közművelődés és tudomány előmozdítása a külföldön élő németek bevonása, támogatása és közreműködése útján. «Az Auslandsmuseum nem akar idegen országok belső viszonyaiba avatkozni.» Az első csoport, a tulajdonképeni múzeum összegyűjti a németiségre vonatkozó külföldi emlékeket s tárgyakat, kideríteni igyekszik a külföldön élő németeknek befolyását új hazájukra s egyben szemlélteti ezeknek viszonyait is. A könyv- és irattárba kerülnek a jelentések s bizalmiférjak feljegyzései ezen viszonyokról, a közvetítő és tudakozó hivatal pedig adatokat szolgáltat a külső országok munka-, árú- és bevándorlási viszonyairól. Mindezeket a munkákat már megkezdték és egyben kiváló tudósokat hívtak meg az Auslandsmuseumba; így Dr. G. Kampffmeyer, a berlini egyetem keleti szemináriumán az arabs nyelv tanárát és Dr. H.

Goldschmidt br. freiburgi történet- és nemzetgazdasági író csoportvezetőül (V. Z. márc. 16 és ápr. 12.). Jan. 25. bemutatásra került egy Kurlandra vonatkozó vándorkiállítás, amelyet a Balkánra és Keletre vonatkozó fog követni (Wanner előadása, V. Z. október 6.). A Münchener Neueste Nachrichten máj. 25. sz. arra hívja fel a külföldön élő vagy megfordult németeket, hogy élményeikről szóló jelentéseiket küldjék meg a múzeum gyűjteménye részére. A német tanítóegyesület, mely testületileg lépett a múzeum tagjai közé (Päd. Ztg. 1917:591. l.) mélyen átérzi ennek az ügynek jövő nagy közgazdasági jelentőségét, amit t. k. hivatalos sajtóközegében, a «Zeitungsdienst» 1917 nov. 28. sz.-ban megjelent «Deutscher Aussenhandel, Auslandsdeutschtum und deutsche Auslandschule» c. cikk is bizonyít. Se szeri, se száma azoknak a cikkeknek, amelyeket a német napisajtó ezen jelentős alkotásoknak szentelt. Ilyenek pl. Das deutsche Auslandsmuseum v. H. Bachmann (V. Z. jan. 11. t.) és C. Uhlig tübingi egy. tanár cikke a B. T. febr. 11., 76. sz.-ban). A külföldi tanulmányokat az egyetemek két módon szolgálhatják: idevágó előadások és különleges tud. intézetek útján. A porosz közokt. miniszterium elhatározta, hogy a külföld jobb megismerése érdekében elméleti és gyakorlati szakemberekkel az egyetemen előadásokat tartat külső országok gazdasági földrajzáról, honismeretről, külföldi jogról, világ gazdaságról és kortörténetről, vallásos és közművelődési viszonyairól. Erre a célra 50,000 márkát állított a költségvetésbe. Így a berlini egyetemen rendkívüli tanárt neveztek ki a keleti segédtudományok részére, lektort a bolgár nyelvre; Bonnban lektort a spanyol nyelvre; Münsterben a kat. hittudományi karon rendkívüli tanárt a keleti kereszténység részére (V. Z. jan. 29. és B. T. febr. 3.). A hallei egyetem történelmi csoportján a téli félévben a következő külföldi vonatkozású előadásokat tartották: A belga kérdés átalakulásai, Angol békekötések, A mai Oroszország kormánya, politikusai és pártjai, A Monroe elv jelentősége a mai amerikai politikában, Az orosz keleti-tengeri tartományok történelmi helyzete, Ausztria-Magyarország mint alkotmányállam (V. Z. nov. 29.). A kormány gondoskodása kiterjed az irodalmi segédeszközök beszerzésére is és 30,000 márka erejéig az egyetemek könyvtáraik részére, első sorban a Balkán-államokra és a török Keletre vonatkozó könyvének szakértők útján való beszerzésére fognak fordítani. A másik mód, amellyel az egyetemek előmozdíthatják a külföldi tanulmányokat, a kebelükben fennálló vagy felállítandó különleges tud. intézetek, amelyek főleg a Balkánra, Keletre vannak tekintettel. Ilyen pl. a münsteri egyetemen újonnan alakult keleti szeminárium; a müncheni egyetemi «Institut für Balkan- und Orientforschung» irányelveit a bajor közokt. miniszter már kidolgozta

(V. Z. jún. 22.); a gráci egyetemen júl.-ban nyílt meg a «Balkan-institut», mely a tudomány mellett kellő tekintettel van a gyakorlati szükségletekre is és kereskedőknek s tisztviselőknek is hozzáférhető (P. Ll. júl. 21., V. Z. júl. 24.). A lipesei egyetemen az illető tanszékek képviselőinek bevonásával még a tél folyamán megkezdí működését az «Institut für Südost-Europa und Islam-Forschung», amelynek célja első sorban tudományos alapon megvizsgálni és megállapítani azokat a feladatokat, amelyek az illető országokban politikai-közgazdasági tekintetben hárulnak Németországra (V. Z. máj. 30., júl. 19., aug. 1.). A greifswaldi egyetem földrajzi szemináriumát egy «Institut für osteuropäische Länderkunde» c. intézeté fejlesztik ki, mely keleteurópai, főleg keletbalti tanulmányokkal fog foglalkozni (V. Z. júl. 24.). A hamburgi gyarmatügyi főiskolának (Kolonialinstitut) egyetemmé vagy külföldi főiskolává (Auslandshochschule) való kifejlesztésével külön cikkekben foglalkozik a V. Z. (nov. 7., 20.). Ugyanilyen a «Wissenschaftliches Institut für die Kultur und Wirtschaft des modernen Orients» alakult majnai Frankfurtban (V. Z. nov. 23.). — Kérdésünknek gazdag időszaki irodalmából a következő cikkeket említjük: *Die Sammlung der Auslandsdeutschen* v. Friedr. Paulsen (V. Z. jan. 26. v. c.): a neves tudós a Berlinben megnyílt Kurland-kiállítás alalmából behatóan és meggyőzően fejtegeti a stuttgarti Auslands-Museum hivatását és célját. *Auslandsstudien* v. L. v. Wiese (B. T. febr. 20., 92. sz., v. c.): a porosz közokt. miniszternek a képviselőház elé terjesztett emlékiratával foglalkozik. *Förderung der Auslandsstudien*. Die Wirtschaftswissenschaften im Universitätsunterricht (B. T. szept. 16., 473. sz.): Dr. Hoffmann, a lipesei kereskedelmi főiskola magántanára feltétlenül szükségesnek mondja a főiskolákon folyó közgazdasági oktatásnak kifejlesztését a jogtudomány és kereskedelmi magángazdaságtan irányában. Ludw. Fulda a *Wir Barbaren* c. előadásában az angolok és franciák egyoldalúságával szemben megállapítja a németek egyetemes világműveltségét, amely mellett azonban meg kell őrizni a közművelődés önállóságát és tartózkodni kell a külföldieskedéstől (V. Z. febr. 14.).

V. Nemzetköziség néhány más államban. *Törökországban* a nyugati s főleg a közép-európai kultúra hatásai mind sűrűbben jelentkeznek. A nőknek a bölcsészeti kar előadásaira való bocsátását a török sajtó fordulópontnak minősíti a nőkérdés fejlődésében. A török nők előtt fokozatosan megnyitották az eddig elzárt működési területeket és ma már a férfiak mellett vállvetve működnek az iskolában és közhivatalokban (V. Z. jan. 10.). Török egy. tanárokból bizottság alakult annak tanulmányozására, hogy miképen lehetne a latin ábécét a török nyelvbe bevezetni (Az Ujs. febr. 20., Est febr.

27.); ennek megtörténtét megcáfolja a Zeit (febr. 29.). Török lapok jelentése szerint a közokt. miniszter bizottságot küldött ki egy teljes török szótár, egy török nyelvtan és helyesírás szerkesztésére; egyben elhatározta egy török nyelvi és irodalmi tud. szemle kiadását (V. Z. márc. 5.). Egy Egyiptomban működő hivatásos gyorsíró, A. Benaroya, az eddig követett európai rendszerektől eltérő új gyorsírórendszert állapított meg, mely a török kamara tárgyalásainál bevált (V. Z. szept. 6.). Abdullah Dsevdet nagyobbára prózában törökre lefordította Shakespeare és Schiller műveinek javarészét (Dr. O. Hachtmann az «Islamische Welt» után V. Z. szept. 30.). — Az ifjúság katonai nevelésének hiv. elrendelése (Pædag. Ért. 1917: 232. l.). — *Bulgária* iránt a közművelődési és közgazdasági érdeklődés nálunk, Ausztriában és Németországban versenyezve nyilatkozik meg. A temesvári keresk. iskolán bolgár fiú- és leányhadiárvak részére előkészítő tanfolyam nyílt meg, amelyben mindenekelőtt a német és magyar nyelvet sajátítják el (P. Ll. febr. 16. Temesvár különben is a magyarországi bolgár ifjúság középpontjává fejlődik; l. Temesvár a bolgár közeledésért c. cikket a «Bulgária» c. alkalmi füzetben, 1917). Netkov F. budapesti bolgár főkonzul jún. 25. ügyésze kíséretében végighallgatta a Kertész-utcai felső keresk. iskola bolgár nyelvi vizsgáját és megelégedésének az ifjúsághoz intézett hosszabb beszédben adott kifejezést. Bécsben dr. Hussarek közokt. miniszter elnöklésével és dr. Toscheff bolgár követ részvételével jún. 14. értekezletet tartottak egy Bécsben felállítandó bolgár diákkonviktus ügyében (részletes tudósítás Fremden-Blatt és N. Fr. Pr. jún. 15.). Erre a célra külön egyesület alakult, mely nov. 24. tartotta alakuló ülését (részl. tudós. Fremden-Blatt nov. 25.). Az első adományt az uralkodó utalta ki; Bécs városa pedig szept. 25. évi 200,000 K-t szavazott meg erre a célra. Itt említjük, hogy Dr. I. K. Jirecek, a szláv filológia és régiségtan tanára a bécsi egyetemen, volt bolgár közokt. miniszter, ott 1918 január 12. meghalt. Bulgáriában eddig cirill írást, az ú. n. azbukát használták, mint az oroszok és a szerbek, míg a horvát-szerbek a latin írással élnek. Ez utóbbinak bevezetésével immár komolyan foglalkoznak a bolgár lapok és tanügyi körök. Az illetékes tényezők ugyan még nem döntöttek ebben a kérdésben, mely újabb közeledést jelentene a nyugati kulturához, de jóakarattal kísérik az erre irányuló törekvéseket (V. Z. febr. 23.). — Münchenben egy névtelen adakozó 50,000 márkás «bolgár alapítványt» tett bolgár ifjak tanulmányi segélyezésére (V. Z. jan. 21.). — *Irodalom*: Dr. W. K. Weisz-Bartenstein: *Bulgariens Volkswirtschaft und ihre Entwicklungsmöglichkeiten* (Berlin, Heymann 1918). A Szófiában megjelenő «*Bulgarische Handelszeitung*» c. lapot megvásárolta egy magyar és osztrák társa-

ság és ezentúl naponként bolgár és német nyelven fog megjelenni (Az Est febr. 17., Az Ujs. jún. 19.). A lap megnagyobbodott terjedelemben naponként jelenik meg és jún. 27—28. sz. német nyelven közli az új bolgár vámtarifára vonatkozó rendeleteket. Szófiában februárban jelent meg a «*Deutsche Balkanzeitung*» c. új német napilap 1. száma. A Berliner Tageblatt heti kiadásának külön bolgár száma jelent meg ápr. 18. neves bolgár és német szerzők közleményeivel. — *Lengyelország.* Júl.-ban Lodzban egy a lengyelországi német népiskolaügy jövőjére nagyfontosságú intézmény alakult: a német iskolaszövetség, amelynek alakuló ülésén a varsói német iskolaügyi hatóság képviselőin kívül vagy 300 iskolaközseg küldötte vett részt. — Pusawyban felállították az 1. lengyel mezőgazdasági iskolát (V. Z. okt. 25., Népt. L. 1917:46. sz.); Koninban az első lengyel zsidógimnáziumot (V. Z. dec. 18.). Kiewben magánjellegű felsőbb lengyel tanfolyamok a, lebergi egyetem volt dékánjának vezetése mellett (V. Z. máj. 1.). Beseler főkörmányzó rendelete meghagyja, hogy a helységeknek, utcáknak, hiv. pecséteknek stb. régi lengyel elnevezéseit, ill. felírásait ismét állítsák helyre a lengyel sással (V. Z. jan. 10.). — *Svájc.* A világháború gazdasági és közművelődési tekintetben mind jobban ránehezedik erre a semleges országra is, mely minden erejével azon van, hogy egyrészt fenntartva minden irányban a pártatlan nk. kapcsolatokat, másrészt belsejében enyhítse a német és francia svájciak közti feszültséget és megakassza az idegenek részéről történő előzönlést. «Über die geistige Überfremdung der Schweiz» c. Dr. W. Ehrenzeller-St. Gallen 1917 szept. 17. a svájci közhasznú társaságban előadást tartott, mely nyomtatásban is megjelent. A gazdasági és kereskedelmi külképviselet fontosságát mind jobban felismerik (I. Wirtschaftliche Auslandsvertretung: N. Zürcher Ztg. okt. 5., 1855. sz. mell.) és a londoni svájci követség mellé ki-nevezik az első kereskedelmi attasét (N. Zürcher Ztg. szept. 23., 1762. sz.).

VI. Az új nemzetköziség. Középeurópa ügyében mintha némileg csökkent volna a közérdeklődés, míg másrészt az eszme mind jobban a politikai térre siklik, ahol még a saját táborban is ellenkező hangok támadnak. Így a «Die Zeit» nov. 15. sz.-nak «Mittel-európa» jellegzetes című vezércikke kifejti, hogy a beteges háborús lelkiállapotot mindinkább a békés lelki állapot váltja fel s ezzel párhuzamosan sorvad a «nagy eszme», mert a háború után, főleg gazdasági téren, mindenki szabad kezet akar magának biztosítani. Bulgária és Törökország, úgymond, különben már kezdettől fogva sem igen lelkesedtek Középeurópáért. Naumannék ezt, úgy látszik, megérezték, mert irodalmi téren annál serényebb propagandát fejtenek ki. Így 1917

júl. 1. heti folyóiratot indítottak meg «Mitteleuropa. Mitteilungen des Arbeits-Ausschusses für Mitteleuropa» (Berlin, M. E.) címmel, amelyet az illető választmány irodalmi képviselőjének nevében Fr. Naumann, Br. v. Reckenberg, Dr. Eug. Schiffer és G. Schmidt szerkesztenek. (A magyar bajtársi szövetség idei márc. ülésén felpanaszolták, hogy ez a folyóirat több ízben ellenünk fordult.) Maga Naumann ezenkívül a napilapokban is gyakran megszólal. Így a V. Z. jún. 25. sz. «Wer macht Mitteleuropa?» c. Stolpernek «Das mitteleuropäische Wirtschaftsproblem» c. könyvét ismertve, t. k. így szól: Középeurópa már itt van közöttünk, de ideje, hogy immár a lényeghez fogjunk és határozatokat hozjunk. A B. T. aug. 28. (423.) sz.-nak «Mitteleuropa als Friedensmacht» c. vezércikkében pedig Lichnowsky hercegnek és Fr. W. Försternek felel, akik ugyanott (417. sz.) azt vitatták, hogy Középeurópa akadálya a szükséges világbékének. Ugyanez a véleménye egyébként Wilsonnak is, aki Középeurópa megakadályozását egyik háborús céljául tekinti (v. ö. «Kein Zentral-europa», P. Ll. dec. 16.). Ennek ellensúlyozásával foglalkozott az entente-államok 2. nk. parlamenti konferenciája Párisban, mely megállapította a Londonban 1918 májusban tartandó értekezlet napirendjét (P. L. okt. 11.). — Új középeurópai intézmények és intézkedések dolgában a következőket említjük. A V. Z. júl. 29. sz.-ban Dr. I. Boas «Ein mitteleuropäischer Bäderbund» c. tárcájában egy középeurópai fürdőszövetség megalakítását ajánlja; ezzel rökön «Ein mitteleuropäischer Reisebund (B. T. jún. 4.). — Was den Luftverkehr anbelangt, muss «Mitteleuropa» geschaffen werden (P. Ll. jún. 7., Dr. O. v. Komorzinski-Osyczynski lovag cikke a háború utáni légiközlekedésről és -jogról). — A P. Ll. okt. 30. sz.-ban M. Guttmann a központi katalmak tudakozódó ügyének egységesítését sürgeti. Nov.-ben megjelent az első «Mitropa-Kursbuch», az új középeurópai háló- és étkezőkocsi r.-t. menetrendje. — Mitteleuropäische Bankpolitik (V. Z. márc. 20. mell.). — A magyar újságírók berlini utazása alkalmával a német kartársak azt javasolták, hogy már most alakítsák meg a középeurópai sajtószövetséget, amelynek tagjai később sem érintkezzenek a francia és az angol újságírókkal. A budapesti újságírók egyesületének f. é. jan. 1. tiszteletgése alkalmából Márkus M. elnök kijelentette, hogy noha az osztrákok ehhez hozzájárultak, ő függőben tartotta elhatározását, nehogy a béke után is folytatódjék a háborúskodás. — *Irodalom. Ungarn. Eine mitteleuropäische Entdeckung*, v. J. A. Lux (München, Beck, 1917.). *Mitteleuropa als Kulturbegriff*, v. K. C. Schneider (Wien u. Leipzig, Orion-Verlag, 1916, 76 l.; ismert. M. P. 1917: 425–27. l.: Az iskolaügynek új «középeurópai» rendszere). *Mitteleuropa-Mittelafrika*, v. Dr. P. Leutwein (Bibliothek

der Volks- u. Weltwirtschaft, 1917, Dresden u. Leipzig, Globus-Verlag). *Das alte und das neu Mitteleuropa*, v. H. Oncken (Gotha, Perthes, 1917; Oncken ugyanezzel a címmel előadást is tartott a berlini «Freiwilliger Erziehungsbeirat für schulentlassenen Waisen» javára, I. V. Z. márc. 12.). — *Gyermekesere*. Ez az ügy nagyon fel lendült a lefolyt évben. Az Orsz. Gyermekvédő Liga több csoportban néhány száz gyermeket küldhetett Svájcba üdülésre. Külön bizottságok alakultak a gyermekesere szervezésére Ausztria és Magyarország között (P. Ll. ápr. 3.; Az Ujs. máj. 1. Quintus), úgyszintén német diákoknak brassói tartózkodása alkalmából a német-magyar gyermekesere állandó szervezése ügyében (P. Ll. és Az Ujs. aug. 9.). Júl. ban 160 osztrák tanuló érkezett hozzánk, akik jórészt már tanultak magyarul (N. W. Tgbl. júl. 1.; Wiener Austauschschüler in Segesvár, v. Dr. Fr. L. Miklau-Wien, P. Ll. szept. 8.). Berlinből 750 középiskolai tanuló 8 heti tartózkodásra Brassóba, Erzsébetvárosba stb. (V. Z. júl. 13.). A svájci kormány megengedte, hogy ezer 13—14 éves varsói gyermeket telepítsenek oda a háború végéig. A költségeket egy külföldi jóléti intézmény fedezi (V. Z. szept. 24.). A Vörös Félhold elhatározta, hogy több török hadiárvat küld Bécsbe, ahol művésztalagok készítésében fogják őket kiképezni (P. Ll. szept. 1.). — Egy dán orvos milliós ajándéka. A berlini városi képviselőtestület ülésén bejelentette az elnök, hogy egy dán orvos egy millió márkát adományozott arra a célra, hogy 15,000 berlini iskolásgyermekek a háború folyamán és azután még 3 hónapig Kopenhága szép vidékén helyezzenek el (Az Ujs. ápr. 21.). — *Bajtársi szövetség*. A Magyar Bajtársi Szövetség jogi szakosztálya Szászy-Schwarz Gusztáv egyetemi tanár, elnöklésével jan. 27. ülést tartott, amelyen vendégként Luther berlini városi tanácsos, a német bajtársi szövetség egyik vezetője is megjelent. A folyó ügyek elintézésén kívül a szakosztály harminc csoportot alakított. Az elnök bejelentette, hogy ebben az évben előreláthatóan még három német tudós fog Budapesten előadást tartani. Végül Vámbéry Rusztem egy. tanár beszámolt konstantinápolyi útjának eredményéről. Az idegenforgalmi szakosztály Bárczy polgármester elnöklésével tartott ülést, amelyen az elnök bejelentette, hogy a szakosztály programtervezete elkészült. A tervezet szükségesnek tartja a szövetséges államok hasonló szervezeteivel való érintkezés fenntartása mellett a kölcsönös kirándulások szervezését, útmutatók készítését, valamennyi magyarországi harctér történetének hiteles megállapítását. Különösen gondot fordít a program a gyógyfürdők népszerűsítésére. Nagyszabásúnak ígérkezik az a program, amely Magyarországot be akarja kapcsolni a berlin—konstantinápolyi autómobilországtá. Kampis János min. tan. bejelenti, hogy a kormány országos idegen-

forgalmi központot létesít, amely kapcsolatot kíván létesíteni a szövetséges államokban és főleg a közelmúltban Lipcsében létesült német-osztrák-magyar forgalmi szövetséggel. Havas R. a magyar tengerpart kultiválására hívta fel a szakosztály figyelmét. — A M. B. Sz. jogi szakosztálya márc. 10-én ülést tart, amelyen Mitteis Lajos lipcsei egy. tanár a magyar polgári törvénykönyv. tervezetéről tart előadást. — A M. B. Sz. meghívására Laas Vilmos, a charlottenburgi műegyetem tanára, Budapesten áprilisban előadást tartott «A buvárhajó» címen. — *Magyar küldöttek Berlinben.* A német birodalmi B. Sz. községi osztálya május 30-án ülést tartott, amelyen a B. Sz. magyar és osztrák képviselői is megjelentek. Az ülés elején Wermuth főpolgármester mondott üdvözlő beszédet. A tanácskozáson résztvett Tomola városi tanácsos, Petwaidic Lajos, Ausztria német városai szövetségének titkára Bécsből, Harrer és Wildner városi tanácsosok Budapestről, továbbá Kőszeghy igazgató Nagyváradról. — Febr.-ban a német birod. B. Sz. meghívására a porosz képviselőház üléstermében dr. Dopsch bécsi egy. tanár előadást tartott «Ausztria történelmi küldetéséről» és dr. Klein volt osztrák igazságügyminiszter, «Ausztria közgazdasági és társadalmi politikájáról» (azonos gazdasági politika azonos kulturát jelent»; részl. ismert. V. Z. febr. 25.). Márc.-ban a német birod. B. Sz. közlekedésügyi bizottságot szervezett, mely a szövetséges államok közti közlekedés fejlesztését tűzte ki céljául (V. Z. márc. 27.). — A Bajtársi Szövetségek orvosi szakosztályai okt. 11., 12. és 13-án Badenben Bécs, mellett ülést tartanak, melyen a beteg és sebesült katonáknak gyógy- és fürdőhelyeken, továbbá gyógyintézetekben való kezelését fogják megvitatni. A megnyitó ülésen a király maga is meg fog jelenni. A tudományos üléseken Magyarország részéről a referensek: Bókay Á. dr., Bálint R. dr. és Dalmady Z. dr. egyet. tanárok; Németországból His, Bonhöffer, Schmidt, Dietrich egyetemi tanárok; Ausztriából Wenkebach és Spitzky egy. tanárok. (Erről az ülésről a magyar és német lapok részletesen megemlékeztek; v. ö. pl. Der Waffenbrüderliche Ärztetag, v. Gehrat-Dr. Fr. Klein, N. Fr. Presse okt. 11. v. c.). Az orvosi szakosztálynak a néperő helyreállításáról Berlinben jan. 23—26. folytatott tanácskozásáról jövő évi szemlénkben emlékezzünk meg.

VII. A nemzetközi tudományos munkásság és jövője. A háborús tud. munkálkodásnak érdekesen tanulságos része az, amely a megszállott tartományokra vonatkozik. Német kutatások Macedóniában: az eddigi geológiai ismereteket főleg J. Cvijics szerb geológusnak köszönhetők; immár a német tudósok is sorompóba léptek; köztük K. Leuchs, a müncheni egyetemen a geológia magántanára, a «Mitteilungen der Geogr. Gesellschaft»-ban közli kutatásai-

nak eredményeit (V. Z. jan. 30.). Fr. Kossmet bécsi egy. tanár, a bécsi tud. akadémia, a szász közokt. miniszter és a lipcei szász tud. társulat támogatásával földtani kutatásokat végzett a Szandzsákban és Délszerbiában, amelyekről «Petermanns Mitteilungen»-ben és a szász tud. társaság közleményeiben számol be (V. Z. ápr. 28., okt. 15.; 1. m. «Forschungen in besetzten Gebieten»: N. Wiener Tgbl. dec. 6. t.). A berlini néprajzi múzeum két tudósa, dr. Schuckhardt és dr. Träger hosszabb időt töltöttek a Dobrudszában, hogy ásatások útján megállapítsák a római birodalomnak különböző időbeli katonai határbiztosítónalát (V. Z. okt. 22.). Dr. M. Friedrichsen «Kriegsgeologe», aki a megszállott Keleten végzett terepfelvételeket, Varsóban, Krakóban és Lembergben ritka és részben ismeretlen földtani műveket és térképeket fedezett fel és szerzett meg (V. Z. szept. 21.) — A berlini földrajzi társaság (Gesellschaft für Erdkunde) alapítványi ösztöndíjat juttatott dr. Oestreich tr.-nak, hogy másodízben végezzen tanulmányutat Bulgáriában, főleg a Dobrudszában és Macedóniában. Első tanulmányútja a bolgár kormánnyal egyetértőleg Bulgária tud. földrajzának megírása érdekében történt. Ugyanennek a társaságnak sikerült Emin basának szétszórt naplóját összegyűjteni, amelyek Belső-Afrikában 18 éven (1875—1892) át végzett kutatásait tartalmazzák. Ezeket a naplót dr. Stuhlmann 6 kötetben fogja kiadni (V. Z. ápr. 23.). — *Német kutatások külföldön.* Dr. R. Thurmwald-Berlin 1913-ban megkezdett utazásáról Német-Ujguineában (V. Z. okt. 18); özv. Gottsche tanárnő Koreában (u. o.). A samoai német geofizikai óbszervatórium a háború kitörése óta angol kezekre került, de folytatja feljegyzéseit (u. o. szept. 27.). Művészettörténeti kutatások Konstantinápolyban (Fremden-Bl. okt. 18. t.). A 4. német Turfan-expedíció. eredményei Dr. v. Lecoq-tól (u. o. dec. 14.). Dr. Th. Preuss berlini etnologus Kolumbiában rekedt, M. Uhle archeológus Santiagóban: mindketten folytatják kutatásaikat (u. o. 1918 jan. 10.). — A fegyverek mellett a német szellem és tudomány is állandóan tért hódít. Norvégiában Bereutsen F. k. a. kezdeményezésére irodalmi szövetség van alakulófélben, mely a weimari «Schillerbund» mintájára a norvég ifjúságot kiváló hazai színdarabok előadására akarja szervezni (V. Z. márc. 6.). A német vegytani tudomány befolyásának túlsúlyát Hollandiában mutatja ki egy hollandus szaklap nyomán a «Zeitschr. f. angewandte Chemie» (u. o. aug. 21.). A német-spanyol egyesületek munkaközösségére támaszkodó «Deutschland-Spanien» c. német tud. bizottság Stüttgartban értekezletet tartott, amelyen megállapították a Spanyolországban végrehajtható kutatások tervét és a két ország tud. csereviszonyát. 1916 óta hetenként megjelenik a «Deutsche Zeitung für Spanien» (V. Z. nov. 9.). Florenz község-

tanácsa Dante halálának 600. évfordulója alkalmából 12.000. líra díjat tűzött ki a nagy költő életét és műveit tárgyaló munkára, mely egy szakértő a Kölnische Ztg.-ban megjegyzi, felette hiányos lesz, ha az olasz szerzők nem veszik figyelembe a német Dante-kutatóknak az utóbbi években megjelent kiváló munkáit (V. Z.). — A nk. földmérés központi irodája a háború alatt is folytatta működését és tud. kiadványait (erről bővebben a V. Z. jan. 17., jún. 8. és szept. 19. sz. közöl kapcsolatban a potsdami porosz kir. földmérési intézet működésével). — *Nemzetközi jog.* A jan. 6. alakult német népjogi társaság (Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht) okt. 7. tartotta első közgyűlését Heidelbergben, amelyen előadásokat tartottak Németország osztályrészéről a népjog fejlesztésében (Niemeyer), az angol és a német háborús felfogásról (Mendelssohn-Bartholdy) stb. A népjog jövőjével foglalkoznak a következő művek és cikkek: «Nach dem Weltkrieg. Schriften zur Neuorientierung der auswärtigen Politik (Leipzig, Naturwissenschaften kiadása, 1917 ápr.-ig: 1—2. füz.). Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkrieg v. O. Nippold (Zürich. O. Füzli, 1917, 285. l.). L'Avenir du droit international (Publications de l'Institut Nobel Norvégien. Tome III, Christiania, 1917). Die Zukunft des int. Rechts (beszélgetés Wlassics Gy. br.-val, Fremden-Bl. jan, 28.). Das Völkerrecht nach dem Kriege. Von Dr. A. v. Verdross-Wien (P. Ll. nov. 28.). — A magyar aéro-szövetség jogi szakosztálya az osztrák és a német aéro-klub jogi bizottságával megállapodott abban, hogy a légijog egységesítése érdekében 1918 január 2. felében központi szövetségi értekezletet tart, amelyre a bolgár, török és lengyel érdekelt szakköröket is meghívja (V. Z. nov. 20.). — A lipcsei néprajzi múzeummal kapcsolatos és 1914 nov. 1. alapított szász kir. néprajzi tud. intézet első kiadványa: «Die Baoundi», német kelet-afrikai néprajzi tanulmány Dr. K. Weule, az intézet vezetőjének tollából megjelent (V. Z. jan. 15.). — *Művek.* A bécsi tud. akadémiában a bölcsélet-történelmi osztály-titkára, Dr. v. Karabacek közölte, hogy az akadémiák nk. szövetsége által megindított «Az iszlám enciklopédiája» c. hatalmas vállalat a háború ellenére is jelentősen előbbrehaladt (V. Z. jún. 5.). A Magyar Filozófiai Társaság Könyvtára 1. kötete «Leibniz» egyéb értekezéseken kívül magában foglalja a Társaság 1916 nov. 15. ünnepi ülésén tartott előadásokat is. Az oxfordi Blackwell cég «The Sheldonian series of Reports and Reuderings of Masterpieces in all Languages» címmel sorozatot indított meg a világirodalom klasszikusainak angol fordításaiából az első négy kötet egyike Waltherr von der Vogelweide dalait és mondásait tartalmazza Fr. Betts fordításában (V. Z. okt. 22.). — *Ami a nemzetközi tudományos munkásság jövőjét illeti* (I. M. P. 1917: 576. l.),

az ellenzők véleménye mellett (1. lent), még az eddiginél is számosabb örvendetesen biztató megnyilatkozással találkozunk. Itt első sorban az északi semleges államokról kell megemlékeznünk. A dán közokt. miniszter a kopenhágai egyetem rektorából több tanárból és számos neves tudósból álló bizottságot küldött ki, mely dr. Munk hadügyminiszter elnöklésével annak módjait kutatja, hogyan lehetne a háború után a nemzetközi tud. munkásságot és együttműködést ismét feltámasztani. Ez a bizottság, amelyhez hasonlók Svédországban és Norvégiában is alakultak, nyomban serényen hozzálatott a munkához és megpendítette azt az eszmét, vajjon a kopenhágai egyetemet nem lehetne-e annyira kifejleszteni, hogy a háború után valamennyi hadviselő állam hallgatói részére nyitva álljon (V. Z. okt. 13., B. T. okt. 12.). — Stockholmban dec. végén a 3 északi skandináv állambeli tudósok, írók és hírlapírók értekezletre gyűltek össze, amelyen a nk. tud. világ kiengesztelése érdekében egy nk. akadémiának terve merült fel, amelyben valamennyi ország és nemzet legjelesebb tudósai helyet foglalnának. A bizottság reméli, hogy a Nobel-alapítvány ezt a tervet anyagilag is támogatná (N. Pest. Journ. 1918 jan. 2.). Azon az ünnepélyen, amelyen a stuttgarti külföldi németiség ismeretének múzeumát megnyitották, a württembergi király azt a reményét fejezte ki, hogy a békekötés után sikerül majd valamennyi elpusztított összeköttetést ismét helyreállítani és újakat teremteni (Az Ujs. jan. 11.). — Amint a következő adatokból kiderül, ez az áramlat a többi országokban is egyre erősödik. Dernburg volt német államtitkár a «Hilfs- u. Auskunftsstelle für Deutsche im Auslande u. Ausländer in Deutschland» c. egyesületben Németországnak a külföldhöz való viszonyáról tartott előadásában t. k. kifejtette, hogy a háború után a nk. érintkezéseket ismét fel kell venni, mert a nk. cserére mindannyian rá vagyunk utalva. Ez azonban csak kölcsönös bizalom és megbecsülés alapján történhetik. A világ nem élhet örökké gyűlölség és ziláltság között (V. Z. jan. 18.). — Miljukow egy Szt. Pétervárott rendezett hangversenyen, ahol zajos óvációkkal fogadták Wagner műveit, a közönséghez fordulva, kijelentette, hogy a szellem és a művészet területei valóban nemzetköziek (Frankf. Ztg. aug. 7.) — Lassanként még a franciák is megbékülnek a német tudományossal: a N. Züch. Ztg. okt. 22. (1976.) sz. «Eine französische Würdigung des Kantschen Pazifismus» c. beszámol arról, hogy A. Bossert a «Revue Bleue»-ben igen rokonszenves tanulmányt írt Kantnak «Zum ewigen Frieden» c. művéről. R. Kayser «Stimmen aus Frankreich» c. a B. T. dec. 28. (660.) sz. tárcájában több francia háborús költeménygyűjtemény ismertetése során megjegyzi, hogy ezek a költők a testvériség és emberszeretet hangján szólnak meg s hogy

ugyanilyen vallomások hallatszanak vagy egy év óta Orosz-, Angol- és Németországban is. — Ugyanezzel az áramlattal találkozunk az időszaki sajtóban és közleményeiben: Namur-ben dec.-ben jelent meg 1. száma egy «La Résurrection» c. új vallon havifolyóiratnak, amely Cl. Pausaers fel. szerkesztésében a népek jövő testvérítését tűzi ki zászlajára mint a francia Guilbaux-nak «Demain» c. folyóirata (B. T. dec. 15.). — A Neue Zürch. Ztg. jan. 6. (29.) sz. «Weltkrieg und Wissenschaft» c. cikke a német «Akademische Rundschau» dec. sz. nyomán kifejti, hogy a háború után a nk. tud. munkásság ismét fel fog éledni. A Bécsben megjelenő «Österr.-Ung. Finanz-Presse dec. száma (21.) «Weltaufruf zur geistigen Abrüstung» c. cikket közöl. «Dada» elnevezéssel új nk. mozgalom indult meg az irodalmi és művészeti kölcsönös megértés érdekében. A «dadaisták» székhelye Berlinben van (Die Zeit: 1918 jan. 29.). — Az északi államok interparlamentáris képviselőinek krisztianiai értekezletén Fr. Stang tanár előadást tartott «Az Észak mint a nk. tudományos munkásság központja» címmel. Abból indult ki, hogy ezt a munkásságot a háború aláásta és maguk az érdekeltek nehezen támaszthatnák fel. Ezért a semlegeseknek, első sorban az északi államoknak kell sorompóba lépni és olyan «nk. akadémiákat» (értsd: főiskolákat) alapítani, amelyekre a nemzetiségre való tekintet nélkül a legjelesebb tudósokat hívnák meg, akik első sorban tud. kutatásaiknak élnének és szakcsoportok szerint egymással összeköttetésbe lépnének. Olyan egyszerűbb megoldás is képzelhető, hogy a már fennálló egyetemeken tanítási kötelezettség nélküli nk. tanszékeket szerveznének, amit a Nansen-alap lehetővé tesz. A norvég Nobel-intézetet pedig a népjog és rokon tudományok akadémiajává kellene átalakítani. Az állam hozzájárulása mellett magánosok támogatására is lehetne számítani. Ilyen nk. tud. akadémia, az egyes országok tud. munkájának előbbrevitele mellett, az egyetemes gazdasági és társadalmi fejlődésnek is javára lenne és elejét venné a tud. munkásság szétforgácsolásának. Stang fejtegetéseinek hatása alatt az értekezlet elhatározta, hogy az ügyet megfontolás végett az interparlamentáris tanács elé terjeszti (Frankf. Ztg. júl. 14., V. Z. júl. 19.). — Csak természetes, hogy a háború által felkorbácsolt szenvedélyek átcsaptak *kulturpolitikai* térre is és a gyűlölség magvait elhintették ezen a területen is, ahol pedig inkább a megértésnek, kiengesztelésnek lenne helye. Időrendben itt a következő jelenségekről és eseményekről számolunk be, amelyek jobbadán a főiskolákra tartoznak. Birminghamban a városi tanács elhatározta, hogy az ottani egyetemtől megvonja az évi 12,000 font segélyt mindaddig, míg fel nem függesztik az ott működő naturalizált német tanárt (V. Z. márc. 14.). Párisban Larnaude elnöklete alatt bizottság

alakult az ententebeli egyetemek közeledésének érdekében. A francia, angol, amerikai és orosz tagok közé Benes cseh tudóst is beválasztották (Eine Universitäts-Ente, P. Ll. jún. 24.). Wilsonnak a német belügyekre való illetéktelen beavatkozása alkalmából a «Bund Deutscher Gelehrten u. Künstler» Harnack, Meinecke, Tröltsch stb. részvételével máj.-ban a képviselőházban tiltakozó és felvilágosító előadásokat rendez (V. Z. ápr. 23.); ugyanennek ötletéből a német filológus-egyesületek elnöksége és a német egyetemek rektorai tiltakozó nyilatkozatokat adtak ki (V. Z. szept. 29. és okt. 26.). A prágai német egyetem rektoravató ülésén cseh egy. hallgatók zajos botrányokat támasztottak (V. Z. nov. 7.). A cambridgei, oxfordi, liverpooli és londoni egyetem 7 (!) tanára német tud. egyesületek tiszteletbeli tagságáról lemondtak azzal a megokolással, hogy a német egy. tanárok hozzájárultak a háborús lelkesedés élesztéséhez és egyetlen német akadémia sem tiltakozott a német háborús módszerek ellen (V. Z. nov. 13.). Jul. Beloch neves német történetírót, aki közel 4. évtized óta működött a római egyetemen, más német állampolgárokkal együtt Délolaszországban internálták (u. o. 1918 jan. 15.). Soltesz osztrák kutatót utazása alkalmával Uj-Guinea hollandus részében meggyilkolták (V. Z. szept. 20.). Párisban «The Resurrection» (A feltámadás) c. angol folyóirat jelenik meg, amelynek külön füzete a gyermekeket a legvadabb németgyűlöletre úszítja (Pædag. Ért. 1917: 231. 1.: Angol-francia pedagógia). Kramarz dr., volt osztrák képviselő orosz származású felesége a bécsi Komenski-egyesületnek Alsó-Ausztriában élő cseh gyermekek elnémetesítésének meggátolására 750 K-t adományozott (Az Ujs. nov. 2.). A német tudomány és tudósok ellen irányulnak a következők: «Entente-Wissenschaft» c. a V. Z. júl. 13. sz. a «Die Naturwissenschaften» nyomán megírja, hogy az egy évtized óta Milanóban megjelenő nk. jellegű (olasz, francia, angol és német közleményeket tartalmazó) természettudományi folyóirat «Scientia» szerkesztője, Eug. Riguano a «Nature» c. angol hetilap szerkesztőjének levelet írt, amelyben elérkezettnek látja az időt a német tud. monopolium letörésére s evégből az entente részéről alapítandó folyóiratokat, évkönyveket és archivumokat ajánl. Erről a mozgalomról a B. T. nyomán már a N. Fr. Presse jan. 19. sz. is megemlékezett Riguano tr.-nak a Nuova Antológiában megjelent cikke kapcsán. A német klaszika-filológia s főleg az Olaszországban is nagyon elterjedt Teubner-féle szövegkiadások ellen irányul Pascal tr.-nak «Corpus Scriptorum Latinorum» c. vállalata (B. T. jan. 27.) A németek közreműködése az Isonzo-offenzívában is visszhangot keltett az angol tud. világban: több tekintélyes angol tudós lemondott német tud. intézetekben viselt tagságáról (B. T. nov. 13.). Viszont,

igaz csak elvétve, olyan örvendetes megnyilatkozásokra is akadunk, amelyek mentek a politikai és háborús elfogultságtól. A bécsi tud. akadémia egyik ülésén az elnök sajnálattal emlékezett meg a bölcselet-történelmi osztály tiszt. tagjának, Sir. E. B. Tylor, oxfordi egy. tr.-nak elhunytáról, a tagok pedig felálással fejezték ki részvételüket (Fremd. Bl. febr. 9.). A német főiskolák nevében egy Wilamowitz-Möllendorf, Kipp és de Thierry egy. tanárokból álló háromtagú bizottság Kopenhágába utazott, hogy köszönetet mondjon a dán Vörös Keresztnek, mely lehetővé tette, hogy egy éven belül kerek 25,000 könyvcsomagot lehetett az oroszországi német fogolytáborokba küldeni (V. Z. júl. 10.). Szept.-ben halt meg 73 éves korában G. Barzellotti szenátor, a római egyetemen a bölcselettörténelem tanára, a német tudományosságnaik őszinte tisztelője, aki a Nuova Antologiában több tanulmányban méltatta Kantot, Schopenhauert és Nietzsche-t. Barzellotti még 1914 szept.-ben síkra szállt azért, hogy Olaszország tegyen eleget szövetségi köteletségének és akinek ezért súlyos szidalmakban és rágalmakban volt része (V. Z. szept. 22.). — Mozgalmunk a világháború hatásai alatt átesapott a politikai térre is, amire nézve csak egy-két tanulságos adatot említünk. Kaliforniában és az Egy. Államok több más részében az íreknek németbarátsága abban is megnyilatkozott, hogy gyűjtéseket rendeztek az elpusztált keletporoszországi községek újjafelépítése érdekében (V. Z. febr. 6.). A berlini «Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung u. Erziehung» c. egyesületben dr. Steindamm előadást tartott a világpolitika propagandáról, amelyben a németek (már a háború előtt is) annyira elmaradtak ellenségeik mögött. A jövőben ezt a tevékenységet a sajtónak okos felhasználásával tervszerűen kell szervezni és fejleszteni (V. Z. máj. 7.). A franciák Franklin-Bouillon személyében külön külföldi propaganda-miniszterről gondoskodtak, aki legutóbb Rómában «buzgólkodott». Egyik párisi Rotschild bárónő a Faubourg St. Honoréban levő palotáját «Cercle Interallié»-nek rendezte be Párisban tartózkodó külföldi tisztek részére (N. Zürcher Ztg. 1918 jan. 4., 18. sz., v. c.).

VIII. Irodalom.

A külföldi tanügyre vonatkozó számos művet a M. P. évközi könyvészeti kimutatásai (Új könyvek) soroltak fel; mások ennek a Szemlének szövegében találhatók az egyes fejezetek végén.

1. Angol művek: *Benesch Ed. Dr.*: Bohemia's case for independence (London, G. A. Umvin 1917; ismert. Wertheimer E., P. Ll, 1917 dec. 8. c.); ebben több a birodalom nemzetség-politikai viszonyaival foglalkozó francia és angol nyelven megjelent műről esik szó. — *Ehrlich Eug.*: The national problems in Austria. Intern. Congress for the study of the principles of a durable peace, Bern, 1916 (Haag, M. Nijhoff, 1917, 45. l.). —

Angol fordításban megjelent a londoni Constable cég kiadásában *Freytag-Loringhoven* német tábornok: «Die Lehren des Krieges» c. műve. — *Yolland A. B.*: Hungary.

2. Német művek: a) önállóak, b) cikkek. a) *Bericht über eine Studienreise an höhere deutsche Lehranstalten* (Hermannstadt, Krafft, 1914, 60 l. Négy honi százsz tanférfiú jelentése. Az utolsó lapon azt a gondolatot pendíti meg, hogy tanárjelöltjeink egy ideig német középiskolákon működhessenek). — *Kühnemann Eug.*: Deutschland und Amerika (München, Beckh, 1917; K., a boroszlói egyetem irodalomtanára 2½ évig tartózkodott az Egy. Államokban). — *Penck Albr. Dr.*: «U. S. Amerika». Gedanken u. Erinnerungen eines Austauschprofessors (Stuttgart, Engelhorn, 1917; ismert. Frankf. Ztg. dec. 18. és V. Z. febr. 25. t.). — *Scheler M.*: Die Ursachen des Deutschenhasses (Leipzig, K. Wolff, 1917; ismert. N. Zürcher Ztg. szept. 23., 1767. sz.). — *Schriften der Wheeler-Gesellschaft zur Erörterung von Fragen des deutschen u. ausländischen Bildungswesens*: Heft 1—3. A 3 első füzete ennek az 1910-ben Dr. B. J. Wheeler berlini amerikai cseretanár által alapított egyesületnek 1913—14-ben jelent meg. Ismertetésüket l. pl. Zeitschrift f. d. Realschulwesen 1917, 604—6. l.). *Weck H.*: Das Deutschtum im Auslande. (München, G. Müller, 2. kiad., 246 l., ára 4-50 M. Ismertette: Monatschr. f. höh. Schulen, 1917, 150. l.).

b) *Eberhard*: Brennende Schul- und Bildungsfragen in der neuen Türkei. (Monatshefte f. pädag. Reform, 1917, 251., 336., 416. l.). — *Eberhard O.*: Volkskundliches aus der Türkei. (Neue Bahnen, 1917, 219—223.). — *Francke Th.*: Die neue mitteleuropäische Schule. (Monatshefte f. päd. Reform, 1917, 1—6. sz.) — *Treusch G.*: Gehalts- und Schulsorgen der niederländischen Lehrer (Pädagogische Zeitung, 1917, 233—6. l.) — *Lexen Fr.*: Unmassgebliche Vorstellungen betreffend das Schulwesen im Königreich Sachsen (Schul- u. Kirchenbote, Brassó, 1917, nov. 15., 68—73. l.; ismert. N. L.). — *Rühlmann P. Dr.*: Pädagogische Auslandsstudien im Dienste der auswärtigen Politik. Ein Ergänzungsvorschlag zur Auslandsdenkschrift. (Die Deutsche Schule 1917, 344—350. l.) — *Schmidt Fr.* (Konstantinopel): Deutscher Unterricht an türkischen höheren Schulen (Monatschrift f. höh. Schulen 1917, 247—250. l.). — *Schulverhältnisse in Flandern*. (Neue Bahnen, 1917, 468—471. l.). — *Tacke O. Dr.*: Die Organisation der bulgarischen Mädchengymnasien (Frauenbildung, 1918, 1—2. sz.). — *Wilhelm J.*: Die rumänische Volksschule. (Pädagogische Zeitung, 1917, 10. sz.) — *Wolff K. Dr.*: Kulturaufgaben in Rumänien (P. Ll. jan. 28. közzgazd. v. c.).

3. Magyar nyelvű v. magyar vonatkozású német nyelvű művek: a) önállóak, b) cikkek. a) *Die Volkswirtschaft Ungarns, Bulgariens und der Türkei*. Periodische Mitteilungen. I. Folge. Überreicht v. d. Ungar. Bank- u. Handels A.-G. (Bpest, 1917). — *Fest S.*: Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István föllépéséig. (M. T. Ak. értek, 1917 nov.). — *Heymann E. Dr.*: Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn (J. C. B. Mohr kiadása; l. V. Z. dec. 3.). — *Lencz Géza Dr.*: Der Auf-

stand Boeskays und der Wiener Friede (Debreczen, Hegedűs és Sándor kiad.; 10 K; ismert Az Ujság 1918 jan. 5.). — *Lux J. A.*: Ungarn. Eine mitteleuropäische Entdeckung (München, Beck, 1917, XV+355. l.). — *Plósz Alex. Dr.*: Zwei Vorträge aus dem ungarischen Zivilprozessrecht. I. Der Beweis im ungarischen Zivilprozess. II. Der Bau des Prozesses in 1. Instanz nach der ungarischen Zivilprozessordnung. (Berlin, O. Liemann, 1917; ára 2.50 M; szerzőnek két előadása, amelyet 1916-ban tartott Lipsceben és Berlinben a német bajtársi szövetségben; I. V. Z. dec. 3.). — *Révész G.*: Erwin Nyiregyházi. Psychologische Analyse eines musikalisch hervorragenden Kindes. Mit Notenbeilagen und 4 Figuren im Text. (Leipzig, 1916, Veit & Co. X+148 l. Ára 6 M; ismert. Czinner A.; Pädag. Értesítő, 1917, 211—13. l.) — *Szterényi Jos.*: Ungarn und Deutschland (Jena, Fischer, 1917, V+170 l., 4 M.). — *Új Bulgária*. Ferdinánd cár uralkodásának 30. évfordulóján (Bpest, a Magyar Hirlap kiadvállalata, n 4°, 80. l., képekkel). Egyik cikkét a bolgár iskolaügyről dr. Arnaudov M., a szófiai egyetem tanára írta (I. Népt. Lapja, 1918.).

b) *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet* —s.-tól (Budapesti Szemle; 1917, 296—301. l.). — *Avar Gy.*: Konstantinápolyi levél (Népt. L. 1917, 4. sz.). — *Az osztrák tanítók szolgálati pragmatikája* (N. L. 1917, 35—37. sz.). — *Bleyer J.*: A hazai németiség (Bp. Szemle, 1917, 428—441. l.; ismert. M. P. 1917, 362. l.). — *Endrei G.*: Die Reform der höheren Mädchenschulen in Ungarn (Lehrproben u. Lehrgänge, 1917, 4. sz., 70—73. l.; két lapon mindhárom leányközépiskola részletes óratervét adja áttekinthető táblázatban). — *Gesztesy Gy.* tr. tanulmánya az entente-sajtónak hazánkhoz való viszonyáról (Új Nemzedék, 1917). — *Kemény Fr.*: Der Weltkrieg (az Imre S. szerkesztette «A világháború» ismertetése: Lehrproben u. Lehrgänge, 1917, 4. sz. 82—3. l. és Zeitungsdienst). — *Kováts Al.*: Múzeumaink és könyvtáraink (M. P. 1917, 197—204. l.; a 200. és 202. l. nk. kimutatások). — *Körösi H.*: Der ungarische Volksunterricht (Népt. L. 1917, 46. sz. mell., 8 l.). — *Közoktatási költségvetés és reformok Angliában* (N. L. 1917, 23. sz.). — *Lengyelország népoktatásügye* (N. L. 1917, 2. sz.). — *Mit tanítanak hazánkról Angliában?* (N. L. 1917, 33. sz.). — *Morvay Gy.*: Das erste Kriegsjahr ungarischer Mittelschulen (Lehrproben u. Lehrgänge, 1918, 1. sz. 78—83. l.). — *Schloss L.*: Kulturelles Leben und pädagogisches Weben in Ungarn (Monatshefte f. Pädag. Reform, 1917, 191. l.). — *Seyfert R.*: Zwei Besuche in Ungarn. (Pädagogische Reform, 1917, 424—35. l. — V. ö. Seyfert beszámolóját Magyarországon szerzett tapasztalatairól: Népt. Lapja, 1917, 42. sz.)

4. Folyóiratok. *Ébresztő, Le Réveil* címmel Zürichben magyar és francia nyelven félhavi folyóiratot készültek kiadni Magyarország mai demokratikus problémáinak és viszonyainak bírálatos ismertetésére (N. Zürcher Ztg. nov. 30., 2042. sz.; a szerk. megjegyzi, hogy a szövetségtanács legújabb rendelete nem engedi meg új folyóiratok és lapok kiadását és ezért ez a terv is aligha fog megvalósulni). — *Internationale Frauenkorrespondenz* címmel a nők nk. szövetsége új értesítőt készül kiadni a

kívánságok és szükségletek jobb megismerése érdekében (Avanti után V. Z. jan. 21.). — *La Revue de la Presse*: 1917 febr. 15. kezdve Genfben jelenik meg szemelvényekkel a legnagyobb európai lapokból. — *Le plus grand monde*. Nouvelle Revue Internationale. (1917 ápr.-ban indult meg. — *Post bellum*: új svéd, német, angol és francia nyelven megjelenő béke-folyóirat az amerikai Ford eszméinek szolgálatában (febr.). — *Revue d'Autriche* címmel nov.-ben új félhavi folyóirat indult meg P. Zifferer szerkesztésében és a Manz-féle cég kiadásában. Kizárólag francia nyelven írt cikkeivel az ellenséges külföldet óhajtja felvilágosítani az osztrák viszonyokról (V. Z. nov. 23.). — *The Bridge* (a híd) címmel H. G. Scheffauer (Berlin-Friedenau) angol nyelven félhavi «európai» folyóiratot indított meg a nemzetek szellemi közeledése érdekében nk. munkatársakkal, köztük A. B. Yolland-Bpest (a V. Z. júl. 12. sz. tartózkodással fogadja).

Kemény Ferenc.

KÜLFÖLDI LAPOKBÓL.

A gyártelepek gyermekei. A mának égető kérdése, milyen tanítás és nevelés illeti meg a gyártelepek gyermekét. Más testet örököl a kis fehér rabszolga, máskép fejlődik a lelke ott a zakatoló gépek légkörében. Testileg irigyléreméltó ellentéte a falu üde gyermeke; szellemileg pedig mintha nemcsak fokozati különbséget látnánk köztük és városi iskolák kis tudósai közt. Az egyed erősen megköveteli most jogait, az egyéni tanítás és nevelés új útjai ágazodnak be oda, hol a kohók közt a műzsák és gráciák helyett a mindennapi kemény munka ridegséget lehel a gyermeki lélekbe. Akit közülünk a sorsa odavetett nevelőnek, az sok és nagy munkával, egészséges idegekkel virágot fakaszthat a hideg talajból és megfigyeléseivel szolgálatot tesz a pedagógiának. Útmutatónak jó lesz *Heinrich Kautz* könyve *Um die Seele des Industriekindes* (Donauwörth, 1918, L. Auer, 235 l. — L. Pharus 1918, 9. füzet.) A képzelet odaszáll a 70 gyermekes osztályokba, ahol a padokból fakó, keskeny oroák, idomtalan nagy homlokok és alaktalan koponyák tekintenek felénk meredt, bábész szemökkel. Elgörbült hátgerincek, vékony karok és lábak lötyögnek szánalmas ruhadarabokban, mikor hazafelé mozog fáradtan a gyermekesereg. Azaz, hogy nem egyformák ők. Van köztük hangos is, rágyogó szemű, önálló gyermek, aki könyökével tör magának pályát az élet útjain. Az emberi szemmel Phönixé dacol bennök a környezettel. Ez az aktív típus. A legtöbbje passzív természet, alkotó erő nélkül való, aki úgy fél az iskolától, mintha szellemjárások tanyája volna. És a harmadik típus, melyet pathológiainak nevez a szerző, egyenesen ijesztő a maga durvaságával, vad ösztöneivel. Holt pont körül mozog ezeknél a nevelő munkája. Mintha aludnék a lelkek — álmok nélkül. A zord való elhesegeti bölcsőjük mellől a képzelet játékeit; a gyermek tündérvilágát elriasztja a füst, a pőrölyütés. Nincs ott mese, nem ér rá az apa gyengéd apai ölelésre, a dédelgető anyai csók hiányában megfagy